

LA QUARESMA EN EL SACRAMENTARI DE BARCELONA

per Joan BELLAVISTA

Amb el nom de Sacramentari de Barcelona ens referirem, en tot el present estudi, al manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3542.

Els trets comuns del manuscrit són la seva naturalesa de Sacramentari, complet: temps litúrgics de tot l'any, amb el santoral corresponent, misses votives i comunes, a part de molts altres elements interessants. El còdex, d'una extensió considerable, el formen 195 folis, en pergamí, escrits a vers i revés. Format 19,5 x 30 cm.

Pel tipus de lletra és clar que es tracta d'un manuscrit de la primera meitat del s. XIII. No sembla gens aventurat de recular-lo fins a la dècada de 1230. El que diem de la datació s'ha d'entendre de la còpia actual del manuscrit, no del seu contingut. L'anàlisi interna ens assegura que ens trobem en presència d'un text d'almenys un parell de segles abans.

Pel que fa a la procedència, no hi ha dubte que es tracta d'un còdex escrit a Barcelona i de llarg ús a la mateixa ciutat. La referència a la ciutat, fins i tot, hi és escrita en una nota del començament: *Infra murum civitatis Barchinone. f. 1.*

La Quaresma, objecte del nostre estudi, es troba entre els folis 9-32.

En primer lloc presentem la transcripció dels *incipit* del text. Després de cada peça se'n fa constar la procedència. L'estudi es fa primer en relació a la seva font originària, el Sacramentari Gregorià. La segona part consisteix a veure com se situa en relació als altres sacramentaris catalans, més o menys contemporanis del de Barcelona.

Sigles:

- AMS = R. J. HESBERT, *Antiphonale Missarum Sextuplex*, Roma 1967 (ed. dels sis graduals següents: Monza (= M), Rheinau (= R), Mont-Blandin (= B), Corbie (= K), Compiègne (= C), i Senlis (= S))
- LMS = M. FEROTIN, *Liber Mozarabicus Sacramentorum*, París 1912.
- MPar = M. S. GROS, *El «Missale Parvum» de Vic*, dins *Hispania Sacra* 21 (1968) 313-377.
- OMR = P. BRUYLANS, *Les oraisons du Missel Romain, Texte et histoire*, 2 vol., Louvain 1952.
- PRod = J. R. BARRIGA, *El Sacramentari, Ritual i Pontifical de Roda*, Barcelona 1975.
- SBar = Ciutat del Vaticà, MS Vat. Lt. 3542.
- SCugat 47 = Barcelona, MS 47, Arxiu Corona d'Aragó.
- SGe = L. C. MOHLBERG, *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli*, Roma 1960.
- SGirona 46 = MS 46, Museu Diocesà de Girona; ed. parcial a cura de J. Janini, dins *Miscel·lània Liturgica II*, Barcelona 1984, pp. 59-60.
- SHad = Sacramentari gregorià de tipus *Hadrianum*: cf. ed. J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, Fribourg, Suïssa, 1971.
- SPad = Sacramentari gregorià de tipus MS de Pàdua D 47; cf. DESHUSSES, *Le Sacramentaire grégorien* 607-684.
- SRip = A. OLIVAR, *Sacramentarium Rivipullense*, Madrid - Barcelona 1964.
- STortosa 41 = MS 41, Bibl. Capitular de Tortosa; ed. parcial a cura de J. JANINI, dins *Hispania Sacra* 19 (1968) 8-22.
- STrip = O. HEIMING, *Corpus Ambrosiano - Liturgicum I. Das Sacramentarium Triplex*, Münster, Westfalen, 1968.
- SupH = *Supplementum* al sacramentari de tipus *Hadrianum*, ed. J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, Fribourg, Suïssa 1971.
- SVer = L. C. MOHLBERG, *Sacramentarium Veronense*, Roma 1956.
- SVic = A. OLIVAR, *El Sacramentario de Vic*, Barcelona 1953.
- SVic 68 = MS 68, Museu Episcopal de Vic.
- Var Cod = *Additiones Interpositae Variis Codicibus*, cf. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien* 687-718.

Signes:

- <> = mots afegits.
- { } = mots que cal suprimir.
- [] = mots escrits al marge.

I. T E X T

1

FERIA. III^a. CAPITIS IEIUNII.

Benedicció cineris Deus qui non mortem peccatorum... (SRip 70)
Deinde sacerdos aspergat aquam benedictam super populum cantando hanc antiphonam:

Exurge domina adiuva.

Psalmum. /f. 9^v/ Deus auribus nostris.

Capitula. Ostende nobis domine misericordiam.

Dominus vobiscum.

Oratio. Exaudi nos domine sancte.

Postea veniant omnes ante sacerdotem flexis genibus, ponatque de cinere in capite singulorum dicendo: Recognosce frater quia pulvis es et in pulverem reverteris et ideo age penitentiam et habebis vitam eternam.

Dum hec a sacerdote aguntur canantur hee antiphone: Immutemur. Exaudi nos. Iusta vestibulum.

Sequitur oratio: Concede nobis.

Quo expleto pergant omnes ad processionem in circuitu ecclesie cantando responsoria: In sudore. Emmendemus. Tribularer.

2

Ad introitum. Officium. Misereris omnium. (AMS 37^a BCKS)

Oratio. Concede nobis domine... (SHad 153) /f. 10/

Missa. Flec< tamus >. Presta domine fidelibus tuis... (SHad 154)

Sacra. Fac nos quesumus domine... (SHad 155)

Prefacio <VD> Eterne deus. Qui corporali ieiunio... (SupH 1546)

Post< com. > Percepta nobis domine... (SHad 156)

Super populum. Humilitate capita. Inclinantes se domine... /f. 10^v/... (SHad 157)

3

FERIA. V^a. AD SANCTUM GREGORIUM.

Deus qui culpa offenderis penitencia placaris... (SHad 158)
Sacra. Sacrificiis presentibus domine quesumus... (SHad 159)
Post com. Celestis doni benedictione... (SHad 160)
Super populum. Parce domine parce populo tuo... (SHad 161)

4

FERIA. VI^a. ET SABBATO AD SANCTOS IOHANNEM

ET PA<ULUM>. /f. 11/

Inchoata ieiunia quesumus domine benigno favore... (SHad 162)
Sacra. Sacrificium domine observancie paschalis... (SHad 163)
Post com. Spiritum nobis domine... (SHad 164)
Super populum. Tuere domine populum tuum... (SHad 165)

5

DOMINICA INICIUM. XL.

Deus qui ecclesiam tuam annua quadragesime... /f. 11^v/...
 (SHad 166)
 [Credo in unum deum]
Sacra. Sacrificium quadragesimalis inicii... (SHad 167)
Post com. Tui nos domine quesumus sacramenti libatio...
 (SHad 168)

6

FERIA. II^a. AD SANCTUM PETRUM.

Converte nos deus salutaris noster... (SHad 171)
Sacra. Munera domine quesumus... (SHad 172)
Post com. Salutaris tui domine munere satiati /f. 12/...
 (SHad 173)
Super populum. Absolve quesumus domine... (SHad 174)

7

FERIA. III^a. AD SANCTAM ANASTASIAM.

Respice domine familiam tuam et presta... (SHad 175)

Sacra. Accepta tibi sit domine... (SPad 143)

Post com. Quesumus omnipotens deus ut illi salutaris...
(SHad 177)

Super populum. Ascendant ad te domine preces nostras...
(SHad 178)

8

FERIA. <IIII^a> /f. 124/ AD SANCTAM MA<RIAM MA>IOREM

Preces nostras quesumus domine { domine } clementer exaude...
(SHad 179)

Missa. Devocionem populi tui... (SHad 180)

Sacra. Nostras tibi domine placationis offerimus... (SHad 181)

Post com. Tui domine percepcione sacramenti ex a nostris... (SHad 182)

Super populum. Mentis nostras quesumus domine lumine tue clarita-
tis... /f. 13/... (SHad 183)

9

FERIA. V^a. AD SANCTUM LAURENCIUM

Devotionem populi tui... (SHad 184). *Ut supra* (cf. Feria IIII^a)

Sacra. Sacrificia domine quesumus propensius... (SHad 185)

Post com. Tuorum nos domine largitate... (SHad 186)

Super populum. Da quesumus domine populis christianis... (SHad 187)

10

FERIA. VI^a. AD APOSTOLOS.

Esto domine propicius plebi tue... (SHad 188)

Sacra. Suspice quesumus domine nostris oblata serviciis... (SHad 189)

Post com. Per huius domine operacionem misterii... /f. 13^v/... (SHad 190)

Super populum. Exaudi nos misericors deus... (SHad 191)

11

SABBATO AD SANCTUM PETRUM IN. IIII^{or}. TEMPORA.

Populum tuum domine quesumus... (SHad 192)

Alia. Deus qui nos in tantis periculis constitutos... (SHad 193)

Alia. Protector noster aspice deus... (SHad 194)

Alia. Adesto quesumus domine... /f. 14/^v/... (SHad 195)

Alia. Preces populi tui quesumus domine... (SHad 196)

12

AD MISSAM.

Deus que tribus pueris... (SHad 199)

Sacra. Presentibus sacrificiis domine... (SHad 200)

Post com. Sanctificationibus tuis... (SHad 201)

Super populum. Perpetuo nos domine favore... (SVer 903)

13

DOMINICA. II^a. DE. XL^a.

Deus qui conspicis omni nos virtute desti /f. 14^v/ tui (SHad 202)

[Credo in unum deum]

Sacra. Sacrificiis presentibus domine... (SHad 203)

Post com. Supplices te rogamus omnipotens deus ut quos tuis reficis sacramentis tibi etiam... (SHad 204)

14

FERIA. II^a. AD SANCTUM CLEMENTEM.

Presta quesumus omnipotens deus ut familia tua... (SHad 205)

Sacra. Hec hostia domine placationis... (SHad 206)

Post com. /f. 15/ Hec nos communio domine... (SHad 207)

Super populum. Adesto supplicationibus nostris... (SHad 208)

15

FERIA. III^a. AD SANCTAM BALBINAM.

Perfice quesumus domine benignus in nobis... (SHad 209)

Sacra. Sanctificationem tuam... (SHad 210)

Post com. Ut sacris domine reddamur digni muneribus... (SHad 211)

Super populum. /f. 15^v/ Propiciare domine supplicationibus nostris... (SHad 212)

16

FERIA. IIII^a. AD SANCTAM CECILIAM.

Populum tuum domine quesumus propicius respice... (SHad 213)

Sacra. Hostias domine quas tibi offerimus... (SHad 214)

Post com. Sumptis domine salutaribus sacramentis... (SHad 215)

Super populum. Deus innocencie restitutor... /f. 16/... (SHad 216)

17

FERIA. V^a. AD SANCTAM MARIAM.

Presta nobis domine quesumus... (SHad 217)

Sacra. Presenti sacrificio nomini tuo... (SHad 218)

Post com. Gratia tua nos quesumus domine non derelinquat que et sacre nos deditos faciat servituti, et tuam... (SHad 219)

Super populum. Adesto domine famulis tuis et perpetuam benedictionem... /f. 16^v/... (SHad 220)

18

FERIA. VI^a. AD SANCTUM VITALEM.

Da quesumus omnipotens deus ut sacre nos... (SHad 221)

Sacra. Hec in nobis sacrificia deus... (SHad 222)

Post com. Fac nos domine quesumus... (SHad 223)

Super populum. Da quesumus domine populo tuo salutem... (SHad 224)

19

SABBATO AD SANCTUM MARCELINUM ET PETRUM.

Da quesumus domine nostris affectum ieiuniis salutarem... / f. 17/... (SHad 225)

Sacra. His sacrificiis domine concede... (SHad 226)

Post com. Sacramenti tui domine divina libatio penetralia cordis nostri... (SHad 227)

Super populum. Familiam tuam quesumus domine continua pietate custodi... (SHad 228)

20

DOMINICA. III^a. XL. AD SANCTUM LAURENCIUM.

Quesumus omnipotens deus vota humilium respice atque ad protegendum nos... (SHad 229)

[Credo in unum deum]

Sacra. Hec hostia domine quesumus emundet... /f. 17'/... (SHad 230)

Post com. A cunctis nos domine... (SHad 231)

21

FERIA. II^a. AD SANCTUM MARCHUM.

Cordibus nostris quesumus domine spiritum sanctum... (SHad 232)

Sacra. Munus quod tibi domine... (SHad 233)

Post com. Presta quesumus omnipotens et misericors deus ut que ore.. (SHad 234)

Super populum. Subveniat nobis domine... /f. 18/... (SHad 235)

22

FERIA. III^a. AD SANCTAM POTENCIANAM.

Exaudi nos omnipotens et misericors deus... (SHad 236)

Sacra. Per hec veniat quesumus domine sacramenta nostre devotionis... (SHad 237)

Post com. Sacris domine misteriis expiati... (SHad 238)

Super populum. Tua nos domine protectione defende... (SHad 239)

23

FERIA. IIII^a. AD SANCTUM SIXTUM

Presta nobis quesumus domine ut salutaribus... (SHad 240)

Sacra. Suspice quesumus domine preces... /f. 18^v/... (SHad 241)

Sacra <*Post com.* >. Sanctificet nos domine qua pasti sumus... (SHad 242).

Super populum. Concede quesumus omnipotens deus ut qui protectionis tue... (SHad 243)

24

FERIA. V^a. AD SANCTOS COSMAMET DAMI<ANUM>.

Magnificet te domine... (SHad 244)

Alia. Concede quesumus omnipotens deus ut ieiunorum... (Var Cod 347)

Alia. In tuorum domine /f. 19/ preciosa morte... (SHad 245)

Alia. Fac nos quesumus domine ad sancta misteria... (Var Cod 348)

Sacra. Sit nobis domine sacramenti... (SHad 246)

Alia. Sacramenti tui domine... (Var Cod 82)

Super populum. Subiectum tibi populum quesumus domine propiciatio... (SHad 247)

25

FERIA. VI^a. AD SANCTUM LAURENTIUM.

Ieiunia nostra quesumus domine... /f. 19^v/... (SHad 248)

Sacra. Respice domine propicius... (SHad 249)

Post com. Huius nos domine percepcio sacramenti... (SHad 250)

Super populum. Presta quesumus omnipotens deus ut qui in tua... (SHad 251)

26

SABBATO AD SANCTAM SUSANNAM.

Presta quesumus omnipotens et misericors deus ut qui se affligendo... (SHad 252)

Sacra. Concede quesumus omnipotens deus ut huius... (SHad 253)

Post com. Quesumus omnipotens deus ut /f. 20/ inter... (SHad 254)

Super populum. Pretende domine misericordia tua fidelibus tuis... (SHad 255)

27

DOMINICA. III^a. XLe. STATIO AD IERUSALEM.

Concede quesumus omnipotens deus ut qui ex merito... (SHad 256)

[Credo in unum deum]

Sacra. Sacrificiis presentibus domine quesumus intende placatus... (SHad 257)

Post com. Da nobis misericors deus ut sancta tua... (SHad 258)

28

FERIA. II^a. AD SANTOS. IIII^{or}. CORONATORUM. /f. 20^v/

Presta quesumus omnipotens deus ut observationes... (SHad 260)

Sacra. Oblatum tibi domine sacrificium... (SHad 261)

Post com. Sumptis domine salutaribus sacramentis... (SHad 262)

Super populum. Deprecationem nostram quesumus domine... (SHad 263)

29

FERIA. III^a. AD SANCTUM LAURENTIUM.

Sacre nobis quesumus domine observationis ieiunia... (SHad 264)

Sacra. Hec hostia domine quesumus emundet nostra delicta ... /f. 21/... (SHad 265)

Post com. Huius nos domine perceptio sacramenti... (SHad 266)

Super populum. Miserere domine populo tuo... (SHad 267)

30

FERIA. IIII^a. AD SANCTUM PAULUM.

Deus qui et iustis premia meritorum... (SHad 268)

Missa. Protector in te sperantium deus et subditam tibi mentium... (STrip 5)

Sacra. Supplices te rogamus omnipotens deus ut his sacrificiis... /f. 21^v/... (SHad 270)

Post com. Sacramenta que sumpsimus domine deus noster et spiritualibus... (SHad 271)

Super populum. Pateant aures misericordie tue... (SHad 272)

31

FERIA. V^a. AD SANCTUM SILVESTRUM.

Presta quesumus omnipotens deus ut quos votiva... (SHad 273)

Sacra. Purifica nos misericors deus ut ecclesie tue ... (SHad 274)

Post com. /f. 22/ Celestia dona capientibus quesumus domine... (SHad 275)

Super populum. Populi tui deus institutor et rector... (SHad 276)

32

FERIA. VI^a. AD SANCTUM EUSEBIUM.

Deus qui ineffabilibus mundum renovas sacramentis... (SHad 277)

Sacra. Munera nos domine quesumus oblata sanctificent... (SHad 278)

Post com. Hec nos quesumus domine participatio sacramenti... (SHad 279)

Super populum. Da quesumus omnipotens deus ut qui infirmitatis /f. 22°/... (SHad 280)

33

SABBATO AD SANCTUM LAURENTIUM.

Fiat domine quesumus per gratiam tuam... (SHad 281)

Sacra. Oblationibus quesumus domine placare... (SHad 282)

Post com. Tua nos quesumus domine sancta purificent... (SHad 283)

Super populum. Deus qui sperantibus in te misereri potius eligis... (SHad 284)

34

DOMINICA DE PASSIONE DOMINI. AD SANCTUM PETRUM.

Quesumus omnipotens deus fami/f. 23/liam tuam (SHad 285)

[Credo in unum deum]

Sacra. Hec munera domine quesumus et vincula... (SHad 286)

<Prefacio> <VD> [Qui corporali ieiunio]

Post com. Adesto nobis domine deus noster ut quos... (SHad 287)

35

FERIA. II^a. AD SANCTUM GRISOGONUM.

Sanctifica quesumus domine nostra ieiunia... (SHad 288)

Sacra. Concede nobis domine deus noster ut hec hostia ... (SHad 289)

Post com. Sacramenti tui domine quesumus... /f. 23^v/... (SHad 290)

Super populum. Da quesumus domine populo tuo salutem ... (SHad 291)

36

FERIA. III^a. AD SANCTUM CIRIACHUM.

Nostra tibi quesumus domine sint accepta ieiunia... (SHad 292)

Sacra. Hostias tibi domine immolandas defferimus que temporali nos consolatione letificent... (SHad 293)

Post com. Da quesumus omnipotens deus ut que divina... (SHad 294)

Super populum. Da nobis domine quesumus perseverantem... /f. 24/... (SHad 295)

37

FERIA. III^a. AD SANCTUM MARCEL<UM>.

Sanctificato hoc ieiunio... (SHad 296)

Sacra. Annue nobis misericors deus... (SHad 297)

Post com. Celestis doni benedictione... (SHad 298)

Super populum. Adesto supplicationibus nostris... (SHad 299)

38

FERIA. V^a. AD SANCTUM APOLINAREM

Presta quesumus omnipotens deus ut dignitas /f. 24^v/ conditionis... (SHad 300)

Sacra. Concede nobis domine quesumus ut celebraturi ... (Var Cod 355)

Post com. Quod ore sumpsimus domine... (SHad 302)

Super populum. Esto domine quesumus... (SHad 303)

39

FERIA. V^a. AD SANCTUM STEPHANUM.
ET SABBATO AD SANCTUM PETRUM.

Cordibus nostris quesumus domine spiritum sanctum benignus infunde... /f. 25/... (SHad 304).

Sacra. Presta nobis misericors deus ut digne tuis altaribus semper servire... (SHad 305)

Post com. Sumpti sacrificii domine perpetua... (SHad 306)

Post com. Concede quesumus omnipotens deus ut qui protectionis... (SHad 307)

40

DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

Hora. II^a. procedant omnes ad ecclesiam induti sacris vestibus et sacerdos aspergat aquam benedictam super populum et honorifice

eant ad processionem ubi benedicendi sunt rami canentes hec / f. 25^v/ responsoria: Dixerunt impii. Viri impii dixerunt. Concluserunt vias.

Cum vero fuerint ad locum constitutum dicant terciam. Qua finita sacerdos benedicat ramos dicens:

Domine deus omnipotens qui per os prophetarum tuorum ... / f. 24/... Per omnia secula seculorum. Amen (PRod XXXVII 7).

Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.

Sursum corda. Habemus ad dominum.

Gratias agamus domino deo nostro. Dignum.

Vere dignum et /f. 26^v/ euum et salutare. Nos tibi semper et ubique gratias agere. Domine Iesu Christe omnipotens sempiternae redemptor qui de celis... /f. 28/

Per omnia secula seculorum. Amen... (SRip 275)

Sequitur. Hec domine festa... /f. 29/ Per omnia... (SRip 276)

Oratio. Deus qui dispersa congregas et congregata conservas... (OMR II 325)

<Lectio evangeli> secundum Matheum. In illo tempore. Cum appropinquasset Iesus Ierosolimis... /f. 30/ (Mt 21,1-8)

De inde episcopus vel sacerdos faciat sermonem ad populum referens aliquit filius dei veniens ad passionem.

Postea sequitur oratio.

Omnipotens sempiternae deus edificator et custos Ierusalem civitatis superne, custodi locum nostrum cum fidelibus habitatoribus suis ut perpetim sit in eo domicilium incolumnitatis et pacis. Per.

Post modum canantur que canenda sunt, per ordinem omnes ad ecclesiam revertentibus.

41

MISSA STATIO AD LATERANOS.

Omnipotens sempiternae deus qui humano generi... /f. 30^v/ ... (SHad 312)

Sacra. Concede quesumus domine ut oculis... (SHad 313)

Post comunio. Per huius domine operationem misterii... (SHad 314)

42

FERIA. II^a. A<D SANCTAM PR>AXEDEM.

Da quesumus omnipotens deus ut qui in tot adversis... (SHad 315)

Sacra. Hec sacrificia nos omnipotens deus potenti virtute... (SHad 316)

Post com. Prebeant nobis domine... /f. 31/... (SHad 317)

Super populum. Adiuva nos deus salutaris noster et ad beneficia... (SHad 318)

43

FERIA. III^a. AD SANCTAM PRISCAM.

Omnipotens sempiterne deus da nobis ita dominice passionis... (SHad 319)

Sacra. Sacrificia quesumus domine nos... (SHad 320)

Post com. Sanctificationibus tuis omnipotens deus et vicia... (SHad 321)

Super populum. Tua nos misericordia deus et ab omni... (SHad 322) /f. 31^v/

44

FERIA IIII^a. AD SANCTAM MARIAM.

Presta quesumus omnipotens deus ut qui nostris... (SHad 323)

Missa. Deus qui pro nobis filium tuum... (SHad 324)

Sacra. Suscipe quesumus domine munus oblatum... (SGe 346)

Post com. Largire sensibus nostris omnipotens deus ut ... (SHad 326)

Super populum. Respice quesumus domine super hanc familiam ... (SHad 327)

II. ESTUDI

LA QUARESMA

1. *Diferències entre el Sacramentari de Barcelona i el Sacramentari Adrià*

PRIMERA SETMANA

7 FÈRIA III. El sacramentari de Barcelona canvia la secreta del SHad per la del SPad 143, de la fèria immediata anterior, cosa que no fan els altres catalans.

11 DISSABTE DE LES QUATRE TÈMPORES. De les set oracions col·lectes del SHad, escull només les cinc primeres, nn. 192-196, respectant-ne l'ordre de col·locació. El MS 68 del Museu Episcopal de Vic, procedent de Sant Joan de les Abadesses, f. 27¹, i el MS 41 de la biblioteca capitular de Tortosa, f. 9, fan el mateix. El SRip posa les set. El MS 47, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ff. 33^v-34, procedent del monestir de Sant Cugat, escull les sis primeres.

12 DISSABTE DE LES QUATRE TÈMPORES, MISSA. Com en el cas anterior, amb prou feines si es pot parlar de variant. En no tenir la missa del SHad l'oració *super populum*, el SBar 53, l'afegeix pel seu compte, cosa que no fan els altres sacramentaris catalans, si exceptuem el MS 68 del Mus. Episc. de Vic, f. 18. De totes maneres la d'aquest darrer és diferent a la del SBar.

TERCERA SETMANA

24 FÈRIA V. El sacramentari reté les quatre peces del SHad, però n'hi afegeix tres més. Les set peces del SBar 96-102, són les mateixes del SRip 184-187, 189-191. Són igualment les que es troben en el MS 47, ff. 77-77^v, de l'Arx. de la Corona d'Aragó, i en el MS 41 de la Biblioteca Capitular de Tortosa, f. 14. En doblar cada oració amb una *alia* el SBar prefereix posar en primer lloc la

1. Vic, Mus. Episc., MS 68, procedent de Sant Joan de les Abadesses.

que correspon al SHad. El SRip inverteix l'ordre. Els MSS 47 de St. Cugat i 41 de Tortosa s'ajusten al que fa el SRip. El MS 68 de Vic, s'accontenta amb les quatre peces del SHad.

QUARTA SETMANA

27 DIUMENGE. Al final del formulari, el SHad 259, hi posa una *Alia oratio ad missam* que cap dels sacramentaris catalans no reproduïx. Si exceptuem el MS 41 de Tortosa, f. 15, amb el títol *ad vesp.*

30 FÈRIA IIII. En lloc de la segona col·lecta del SHad, el SBar 123 en prefereix una de diferent, que es troba en *orationes quotidianae*, n. 5, del sacramentari Triplex. Els altres sacramentaris catalans no s'aparten del SHad, si exceptuem el MS 47 de Sant Cugat i el MS 41 de Tortosa que tenen una comunió distinta de la d'aquell sacramentari.

SETMANA DE PASSIÓ

38 FÈRIA V. La secreta no és la del SHad. Coincideix amb la del SRip 258 i amb la d'altres sacramentaris catalans.

DISSABTE. En el nostre sacramentari no existeix el dissabte d'abans del Diumenge de Rams; en canvi, sí que hi és en el SHad 308-311. Tampoc no manca en el SGel, ni en cap dels sacramentaris catalans.

DISSABTES DE QUARESMA

Hom s'adona que són precisament aquests dissabtes i els dijous els que ofereixen més particularitats per a l'estudi. Comencem pels primers.

DISSABTE DE QUINQUAGÈSIMA. És prou sabut com el dissabte de Quinquagèsima és un dia «vacat» en tots els llibres litúrgics romans fins a l'*Hadrianum* inclusivament. El sacramentari barceloní —malgrat mantenir el títol de *et sabbato*, unit al de la fèria VI^a— es fa ressò d'aquesta tradició, i no posa cap formulari de missa per a aquest dissabte.

El cas esdevé més agut atès que els altres sacramentaris catalans, anteriors al nostre, tenen tots aquest *sabbato*. La qüestió està a sa-

ber quina tradició seguí el SBar i quina els altres sacramentaris del país.

DISSABTE DE LA SETMANA DE PASSIÓ. S'ha constatat, anteriorment, la insignificant manca de dues oracions en el dissabte de quatre têmes, en la primera setmana. El que realment té més relleu és l'absència de missa del dissabte de la cinquena setmana, en el SBar, malgrat el títol *et sabbato*, unit a la fèria VI^a. El fet és més difícil d'explicar si es té en compte que la missa existeix en el SHad. El dissabte de passió, en la cinquena setmana, on no existeix és en el SPad. Però com s'explica que, mentre per al dissabte anterior al primer diumenge reflecteix una tradició adriana, en el cas present és més pròxim a la paduana?

No cal dir com els manuscrits catalans consultats, tots tenen missa per a aquest dissabte; per cert, que no és la mateixa del SHad, almenys pel que fa a una primera col·lecta i primera postcomunió, que tenen de més. Tampoc no coincideixen en la secreta.

DIJOURS DE QUARESMA

Pels estudis recents² sabem que, en la quaresma tradicional, hi entren a formar part com a darrers complements els cinc dijous.

Convenia de veure si el nostre sacramentari acusa algun d'aquests canvis, o estudiar la possible relació amb els dijous del gregorià paduà, que amb la diferència d'una setmana de retard copia els formularis dels dijous del SHad, desplaçant-los així a una setmana de distància del lloc on es troben en el vell sacramentari.

El resultat, pel que fa als dijous de quaresma, és que el SBar segueix amb molta fidelitat la tradició adriana, i només ofereix les dues petites variants, ja esmentades, dels dijous de la tercera setmana i del de la cinquena o setmana de passió.

2. J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, Fribourg, Suïssa, 1971, p. 55; A. CHAVASSE, *Le Sacramentaire Gélisien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, Paris 1958, p. 552.

2. *Diferències entre el Sacramentari de Barcelona i els Sacramentaris catalans*

SETMANA DE QUINQUAGÈSIMA

3 FÈRIA V. Dos sacramentaris que no segueixen fidelment la missa de l'*Hadrianum* per a aquesta fèria, són els causants d'aquesta diferència amb el nostre. Un és de St. Cugat, MS 47, de l'Arx. de la Corona d'Aragó, f. 31, on hi ha la col·lecta *Da quesumus domine fidelibus...* (= SGe 94), peça que també té per aquest dia SRip 78, com a *alia*, i la secreta *Suscipe Creator* (= SGe 116). El MS 47 de Tortosa, f. 8^v, també té la secreta gelasiana acabada d'esmentar.

4 FÈRIA VI. Les divergències provenen de la postcomunió d'origen gelasià, *Repleti sumus* (= SGe 87), en els sacramentaris MS 47 de St. Cugat, f. 31^v, i MS 41 de Tortosa, f. 8^v.

DISSABTE. L'absència del formulari gelasià obliga a proveir-se pel seu compte i fa que els sacramentaris catalans acusin petites variants. Els textos del SRip són: col·lecta, *Observacionis huius*, n. 87, secreta, *Suscipe domine*, n. 88, i comunió, *Celestis vite*, n. 89. La missa del MS 41, de Tortosa, f. 9, és la mateixa del SRip. També ho és la del MS 47 de St. Cugat, afegint-hi la *super populum*, *Adesto domine supplicationibus*, f. 32. El MS 68 de Vic presenta tres variants: la col·lecta pròpia, *Huius annua*, f. 23, una *super populum*, *Respice domine*, f. 23^v, i *ad vesperos*, *Fideles tui*, f. 23^v.

PRIMERA SETMANA

5 DIUMENGE. Només la missa del SRip 94, té oració *super populum*.

6 FÈRIA II. Els MSS 47 de St. Cugat, f. 32, i 41 de Tortosa, f. 19^v, tenen una secreta d'origen gelasià (= SGe 111). És la mateixa en tots dos còdexs.

7 FÈRIA III. Diferentment del que passa en el SBar, els altres mantenen tots la secreta del SHad 172. El MS de St. Cugat, f. 32^v, posa el *super populum tuum* com oració *super populum*. El MS 41 de Tortosa, f. 10, té un *super populum* d'origen gal·licà.

9 FÈRIA V. El SRip 111, MS 47 de St. Cugat, f. 33, i MS 41 de Tortosa, f. 10^v, tenen la col·lecta gelasiana *Omnipotens qui nobis* (= SGe 105). Els dos MSS citats comparteixen, a més, la secreta d'origen hispànic, *Suscipe domine ieiunium*, LMS 494.

10 FÈRIA VI. El MS 41 de Tortosa és l'únic que posa *l'alia*, *Adesto quesumus omnipotens deus, et ieiunio corporale*, f. 10^v, que es troba en el sacramentari de Praga³.

12 DISSABTE DE TÈMPORES. Els sacramentaris catalans no solen posar l'oració *super populum* en el dissabte de tèmportes. En són una excepció el MS 68 de Vic, f. 28, que conté *Ab omnibus quesumus domine*, i el SBar 53, que en té un de diferent.

SEGONA SETMANA

13 DIUMENGE. La variant es troba en una secreta diferent, de tipus gelasià, *Ecclesie tue domine* (= SGe 165), en els MS 47 de St. Cugat, f. 34^v, i en el MS 41 de Tortosa, f. 11.

16 FERIA III. El SRip 149, posa per comunió, *Deus Innocencie restitutor*. La mateixa oració, seguint el SHad 216, els altres sacramentaris, incloent-hi el nostre l'usen com a *super populum* per a aquesta fèria III.

17 FERIA V. Les tres oracions del SRip, la secreta *Accepta tibi sint*, n. 151, la comunió, *Prebeant nobis domine*, n. 153, i la *super populum*, *Respice domine propicius*, n. 154, són comuns igualment al MS de St. Cugat, f. 35^v, i al MS 41 de Tortosa, f. 12^v.

18 FÈRIA VI. El SRip 154 i el MS de St. Cugat 47, f. 36, són els únics que tenen per *super populum*, *Da quesumus domine populo tuo*, diferent del SHad 224.

19 DISSABTE. El sacramentari de Tortosa, MS 41, f. 33, es distingeix pel *super populum* gelasià, *Fideles tuos domine* (= Ge 133).

3. A. DOLT-L. EIZENHOFFER, *Das Prager-Sacramentar*, Beuron 1949, n. 51, 4.

TERCERA SETMANA

21 FÈRIA II. *Implorantes, domine, misericordiam* (= Ge 192), és la *super populum* del MS 41 de Tortosa, f. 13^v.

22 FÈRIA III. Novament apareix el MS 41 de Tortosa, f. 13^v, amb *super populum* diferent, *Subveniat nobis domine*. És la del SHad 235, de la fèria II immediata, desplaçada a aquesta fèria, per haver-ne usat una de pròpia per a la fèria III.

24 FÈRIA V. Com ja s'ha fet observar al principi d'aquest estudi, l'aportació dels sacramentaris catalans, no és la novetat de peces, sinó la manera com cada un organitza les que tenen en comú.

26 DISSABTE. El sacramentari de St. Cugat, MS 47, f. 37^v, es diferencia del SBar per la col·lecta *Ieiunia quesumus domine que sacris*, la postcomunió, *Respice domine propicius*, f. 38 (= Ge 118), que també té el sacramentari de Tortosa 41, f. 14^v.

QUARTA SETMANA.

28 FÈRIA II. Els sacramentaris emparentats en la present fèria són el de St. Cugat, MS 47, f. 38^v, i el de Tortosa, f. 15, car tots dos tenen en comú una idèntica secreta d'origen hispànic, *Benedic quesumus domine hoc sacrificium*, LMS 498, i una mateixa comunió, *Adsit domine propitiatio tua*.

29 FÈRIA III. El sacramentari de St. Cugat, MS 47, f. 38^v, presenta la secreta, *Oblatis tibi domine sacrificiis*, i la comunió, *Sit nobis domine quesumus* (= SGe 76). La secreta, *Humiliatis corporibus*, f. 15^v, del sacramentari de Tortosa, MS 41, és una peça hispànica, cf. LMS 470. La comunió és la del sacramentari de St. Cugat, tan sovint esmentat. Un altre sacramentari, amb variant, és el MS 68 de Vic, f. 35^v, que té la comunió *Quesumus omnipotens deus ut inter*.

30 FÈRIA IIII. El MS 47 de St. Cugat, f. 39, i el de Tortosa 41, f. 15^v, tenen la mateixa comunió, d'origen gelasià, *Benedictionem tuam domine* (= GE 1396).

31 FÈRIA V. Els sacramentaris catalans tenen més peces que el SBar que conté només les del formulari adrià. El de Ripoll

coincideix amb el nostre en la col·lecta —que per a SRip és una *Allia*, n. 223— i en la *super populum*, n. 227. Ripoll té, a més, una altra col·lecta, *Presta qua sumus domine ut salutaribus*, n. 222, la secreta, *Efficiatur hec hostia*, n. 224, i la comunió, *Sancta tua nos*, n. 226. Les dues darreres peces són d'origen gelasià (cf. SGe 185 i 247). El MS de St. Cugat 47, f. 39^v, i el de Tortosa, MS 41, f. 16, només tenen una col·lecta, *Populi tui deus*, i és d'origen hispànic, cf. LMS 1223. Les tres oracions restants són les mateixes del sacramentari de Ripoll.

SETMANA DE PASSIÓ

35 FÈRIA II. El sacramentari de St. Cugat, MS 47, f. 40, i el de Tortosa, MS 41, f. 17, tenen el mateix *super populum*, *Benedictio domine quesumus* (= Ge 262). El de Tortosa, f. 17, té, a més, una secreta pròpia també gelasiana, *Sacrificia, domine, propitius* (= Ge 121).

36 FÈRIA III. L'única variant entre els sacramentaris catalans és la *super populum* gelasiana, *Libera, domine, quesumus* (= Ge 267) del MS 41 de Tortosa, f. 17.

37 FÈRIA IIII. El MS 47 de St. Cugat, f. 41, té la *super populum*, *Protegat quesumus domine*. També és pròpia la *super populum* del MS 41 de Tortosa, f. 17^v.

38 FÈRIA V. La secreta diferent de la del SHad 301, que es troba en el SB 155, *Concede nobis domine*, és també la del SRip 258. La mateixa secreta és comuna als sacramentaris de Vic, MS 68, f. 41, Tortosa, MS 41, f. 17^v, i MS 46 del Museu Diocesà de Girona, provinent de la col·legiata de Sant Fèlix, f. 2^v. Els tres sacramentaris no sols tenen en comú, amb el de Ripoll, la secreta, sinó tota la missa. És la que ve a continuació: col·lecta: *Concede nobis domine*, n. 257, comunió *Vegetet nos domine*, n. 260, i la *super populum*, *Succurre quesumus domine*, n. 261. El sacramentari de St. Cugat, f. 41^v, coincideix amb els anteriors en la secreta i la postcomunió, i només la col·lecta és la del SHad 300. És important de fer notar que la missa del SRip, formulari n. LIII, per a aquesta fèria, és la mateixa del sacramentari de Trento⁴.

4. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, nn. 354-357, p. 710.

39 FÈRIA VI. Els sacramentaris MS 47 de St. Cugat, f. 41^v, i el MS 41 de Tortosa, f. 17^v, són els únics que ofereixen la secreta *Purifica nos, misericords deus* (= Ge 236).

DISSABTE. A diferència del SBar en els sacramentaris catalans existeix el formulari de missa per al dissabte de passió. El de Ripoll conserva la col·lecta del SHad 308, com una *alia*, n. 268. La primera col·lecta és *Da nobis quesumus domine observanciam*, n. 267, la secreta, *Presta quesumus omnipotens deus ut ieiuniorum*, n. 269, i la comunió, *Adesto domine fidelibus*, n. 271. La *super populum* és la del SHad 311. El MS 68 del Mus. Episc. de Vic, f. 42, usa les quatre primeres peces de la missa del de Ripoll, amb una funció diferent. Té una sola col·lecta, amb el text de la primera del de Ripoll. Per a la secreta usa el text de l'altra col·lecta. Per a comunió fa servir la secreta. La *super populum* la treu igualment de la comunió de la missa del mateix sacramentari. En els MSS 41 de Tortosa, f. 8^v, i 46 de Girona, ff. 3-3^v, si exceptuem la col·lecta del de Ripoll, procedent del SHad, que no la tenen, les quatre peces dels seus formularis són les de la missa del SRip; això vol dir que la *super populum* és la del SHad.

SETMANA SANTA

41 MISSA DEL DIUMENGE DE RAMS. La secreta del SRip 280, de tipus gelasià, *Ipsa maiestati tue* (= Ge 331), la tenen també el MS 41 de Tortosa, f. 18^v, i el MS 47 de St. Cugat, f. 42.

42 FÈRIA II. Retenen la col·lecta de SHad 215, a més del SBar, el de Ripoll, n. 283, MS 47 de St. Cugat, f. 42^v, i MS 46 de Girona, f. 7^v. Els tres darrers sacramentaris (SRip 284, St. Cugat, f. 42^v, i Girona, f. 7^v) tenen una segona col·lecta de tipus gelasià, *Da quesumus omnipotens deus ut quod in filii* (= Ge 339). La mateixa col·lecta la manté com a única el MS 41 de Tortosa, f. 19, que a més té la secreta *Respice domine propicius* (= Ge 336). El MS 47 de St. Cugat, f. 42^v, reté igualment la secreta anterior. L'únic que no accepta cap variant respecte al sacramentari *Hadrianum* és el de Barcelona.

43 FÈRIA III. Tots els sacramentaris conserven la col·lecta del SHad 319. Alguns hi afegeixen una *alia*. És el cas del SRip 290, *Da salutem domine*, i del MS 47 de St. Cugat, f. 43, *Deus qui per san-*

guinem filii tui. Els tres sacramentaris següents tenen la secreta gelasiana *Fac omnipotens deus ut quod* (Gel 340), St. Cugat, f. 43, Tortosa, f. 19, i MS 68 del Mus. Epis. de Vic, f. 52. El MS 46 del Mus. Dioc. de Girona, f. 8, la manté com a *alia* col·lecta, com ho fa el mateix gelasià. Hi ha dos sacramentaris, el de Rip, n. 291, i el MS 68 de Vic, f. 52, que tenen com a secreta, *Sacrificia nos*. La comunió del MS 47, f. 43, de St. Cugat, és la gelasiana, *Repleti, domine, sacri numeris* (= Ge 342).

44 FÈRIA III. El MS 41 de Tortosa, f. 19^v, canvia la secreta gregoriana per la gelasiana, *Suscipe quesumus domine* (Ge 346), cosa que fa també el SB 252. El MS 47 de St. Cugat, f. 43, té una secreta que tampoc és la del SHad 325, *Sacrificia nos domine*, SHad 320, del dia anterior.

CONCLUSIÓ

De l'estudi de la quaresma en el Sacramentari de Barcelona es dedueix que el nostre sacramentari segueix d'una manera més estricta que no pas els seus companys catalans el model *Hadrianum*. Amb prou feines es pot parlar d'influència del còdex paduà.

Malgrat que un estudi parcial, com és ara el de la quaresma, no ofereix totes les dades per a una visió completa, s'endevina l'existència d'una altra línia, seguida pels sacramentaris de Tortosa i Sant Cugat, i en grau menor pel de Ripoll. Els restants —incloent-hi el de Barcelona— s'arrengleren en una tradició diferent d'un major grau de fidelitat al gregorià - adrià.

La conclusió general és clara: la tradició del sacramentari gregorià, en la seva versió *Hadrianum*, és la font principal de la quaresma, del nostre còdex litúrgic. El mateix cal dir dels restants sacramentaris catalans. La influència gelasiana és mínima, en la quaresma del Sacramentari barceloní, tant pel que fa a l'estructura (gairebé mai no passa d'una oració abans de la secreta) com pel contingut.

Es nota una certa influència, en la quaresma del sacramentari que estudiem, del que aquí anomenem *còdexs derivats*. Són els manuscrits gregorians de la primera meitat del s. IX.

Heus ací, pel que fa a la novetat de peces, la procedència de les

set que rep el Sacramentari de Barcelona que no provenen de l'*Hadrianum*. Una ve del vell sacramentari de Verona (cf. SBar 53), una del Sacramentari de Pàdua (cf. SBar 29), tres de Trento (cf. SBar 97, 99, 155), una del de Cambrai 162-163 (cf. SBar 101) i una del *triplex* (cf. SBar 123).

A més de veure com se situa la quaresma del Sacramentari de Barcelona, en relació a l'*Hadrianum* i als altres catalans, la petita síntesi final ens permet d'ampliar l'àrea de visió.

Joan BELLAVISTA

Camí de Sant Nicolau, 4

08480 L'AMETLLA DEL VALLÈS (Barcelona)

Summary

The present study names Sacramentarian from Barcelona the Ms. of the Vatican Apostolic Library Vat. Lat. 3542. The codex is formed by 195 parchment folia. By its kind of letter it is obvious that it was written during the first half of the XIII C. We can assert, through the inner analysis, that the contents are a couple of centuries older. The codex comes from Barcelona. It is a complete Ms. and contains the temporal and choir book for the whole year. The present work studies only the Lent period: feria and sundays' formularies. The *incipit* of all the prayers is transcribed and its origin is made evident. Through the comparative study it is inferred that its main inspiration source is the Gregorian Sacramentarian, *Hadrianum*. The comparative analysis with the other Catalan Sacramentarians more or less contemporaries, is not missing. The final result is that ours, presents a roman inspiration Lent, slightly influenced by the Gallican Liturgy and having some points in common with the Catalan Sacramentarians, particularly the one from St. Joan de les Abadeses, Ms. 68 Epis. Mus. of Vic.